

KONJSKI PASOŠ DODELJEN ISTORIJI

Biblioteka
MOZAIK

Za izdavača
Bora Babić, direktorka

TIBOR VARADI

KONJSKI PASOŠ
DODELJEN ISTORIJI

Prevela sa mađarskog
Draginja Ramadanski

AKADEMSKA KNJIGA
NOVI SAD

Ova knjiga je u značajnoj meri prevod rukopisa
sa radnim naslovom *Lópasszus és Történelem*

© Tibor Várady
© Akademska knjiga, Novi Sad, 2025.

SADRŽAJ

UVOD

I	KONJI I STVARNOSTI	11
	1. Jedna post-konjska štala	13
	2. Dok je arhiva još bila prava štala	16
	3. Kada konja više nije bilo u štali, ali u okolini još jeste	22
	4. Kada se završio rat? (Iz aspekta vlasništva nad konjima)	31
	5. Konji upregnuti u fijaker, plus jedne pantalone na granici socijalizma	38
II	TUČE, BRAKOVI I STVARNOSTI (U FASCIKLI BROJ 12663)	53
	1. Na pozornici kancelarije – sa Šekspirom u pozadini	55
	2. Predmet broj 12663/3 – ispad sa kofom višanja	59
	3. Jedan slučajno priključeni predmet	66
	4. Još dve tuče – zabeležene u fasciklima 12663/2 i 12663/4	73
	5. A sada jedna lokalna drama, koja je zabeležena u spisima pod brojem 12663/5	81
III	IPAK JOŠ POSTOJI?	91
IV	JOŠ POSTOJEĆI PUTEVI KA MIRU	109
V	UBISTVO I KNJIŽEVNOST	117
	A/ NAUK JEDNE HANOVERSKE PREMIJERE	119
	B/ BANATSKA REPRIZA	141
VI	DVA JUBILEJA (STO GODINA OD MAJMUNSKOG PROCESA KAO I OD PARNICE GOSPOĐE MARKUŠIĆ)	171
	ZAVRŠNI SASTANAK	193

UVOD

U svom eseju *Velegrađanin*, Antal Serb upozorava:

„Pariz se posvuda oponaša, i malo-pomalo i sam Pariz je primoran da se tome prilagođava, prinuđen da bude onakav kakvim ga zamišljaju stranci.“

Mislim da je prošlost u sličnoj opasnosti. Ljudi oponašaju ono što je dopadljivo u prošlosti – dok pokušavaju da se distanciraju od onoga što smatraju pogrdnim. Oponašanje ili ruženje, međutim, često nije zasnovano na poznavanju stvari. Pored toga razvija se i nostalgija – čak i prema nečemu što nikada nije postojalo. Tako dolazimo do toga da je i sama prošlost prinuđena da se prilagođava onome što izvanjci zamišljaju ili osećaju. Da bismo se tome mogli suprotstaviti, presudno je da pokušamo da sagledamo stvari očima onih koji su u položaju rođenih Parižana – mogli bismo reći, očima domaćih. Ne tvrdim sa sigurnošću, ali čini mi se da su jedini „domaći“ koje danas još možemo nešto priupitati – upravo sačuvani spisi. Oni nam mogu biti od pomoći. Dodaću da je Amerika svojevremeno otkrivena kao nešto sasvim novo. Kao da taj kontinent počinje da postoji tek sa prispećem Kolumba i njegove posade, na osnovu njihovih svežih uvida. A ipak, kada se istražuje prošlost, ne bi trebalo zanemariti ni njeno prvobitno postojanje.

Spisi su, svakako, nešto što odlikuje prošlost, ali besediti sa njima nije jednostavno. Ne samo zato što su neretko višejezični, već i stoga što u dobroj meri govore jezikom prošlosti. Prelistavam spise jednog slučaja za klevetu iz 1948. godine. Sve se odigralo u jednom banatskom selu, Orlovatu. Krojačica Ružica je jedne večeri devojci po imenu Verica dobacila sledeće: „Ti nisi više čedna, tebi ne pripada momak, već čovek.“ Godine 1948. ove reči možda nisu značile sasvim isto što i sada, već nešto grublje. I ulični društveni život imao je drugačiji smisao. U svakom slu-

čaju, Verica je podnela tužbu za klevetu. Dobila je parnicu i sud je osudio Ružicu na odštetu od 435 dinara (kao naknadu za moralnu štetu). Povodom toga sam se obratio stručnjaku. Jedan moj prijatelj ekonomista proverio je podatke i rekao da 435 dinara iz 1948. godine odgovara sumi od današnjih 4650 dinara. Od toga bi se moglo kupiti čak tri primerka moje najnovije prozne knjige.

Tragajući za pravom slikom prošlosti, mogli bismo konsultovati i istoriju, ali ona ne vodi računa o mnogim stvarima. Poklonila je pažnju čuvenoj dejtonskoj Majmunskoj parnici (*Monkey Trial*), ali je van svog vidokruga ostavila suđenje gospođi Markušić iz Bečkereka – koje se odvijalo u isto vreme. (Ja ću u knjigu uključiti oba slučaja – tim pre što smo upravo stigli do njihovih stogodišnjica.) Istorija se nije osvrnula ni na banatske konje s fijakerom, izostavljajući, tako, realnost vezanu sa konjima. Znala je da posle Drugog svetskog rata dolazi komunizam, ali nije primetila kako se isti prepliće sa slobodnim tržištem – kada se zbog pantalona raspoređenih nožem morala dosuditi naknada štete. O tome ću govoriti u drugom poglavlju. Sada samo ukazujem na to da je za kupovinu novih pantalona bio potreban ne samo novac, već i tzv. *tačkice* (koje su bile u deficitu), te da je sud na kraju morao da razmotri za koliko je dinara pala estetska vrednost zakrpljenih pantalona. Istorija je, isto tako, propustila da odgovori da li je Julija iz Mužlje svojom voljom otišla u kuću Romea, takođe iz Mužlje. Rasprave o tome su vođene pred mužljanskim narodnim odborom i sudom u Bečkereku. U opštinskoj i sudskoj arhivi nema odgovora na postavljeno pitanje – dok u advokatskoj arhivi, na svu sreću, ima.

Inače, ne samo društva, već i njihovi pretekli dokumenti nisu ostali onakvi kakvi su bili. Pod tim ne podrazumevam samo tu i tamo prisutnu plesan. Radi se o njihovoj sadržini. Primećujem da pažljivo zabeležene činjenice ponekad menjaju svoj tonalitet. Ima trenutaka kada, nakon te promene, osetim i atmosferu ustajalosti. Ali češće primećujem rastuće uzbuđenje među zabeleženim činjenicama. Jedva čekaju da nekamo iskoče. Možda u prozu? Ispostavlja se, tako, da se u svežnjevima spisa ne sadrži jedan zatvoreni svet, već stvarnost ostavljena po strani, još uvek kadra da se pokrene.

U spisima ima mnogo toga što nas približava negdašnjoj sadašnjosti. Upoznavanju jednog sveta doprinose čak i pitanja bez odgovora. U četvrtom poglavlju, na primer, postavlja se pitanje ko je započeo šamaranje, da li Juliška ili Eržebet, dok su se prikolicom vraćale kući sa Državnog poljoprivrednog dobra Mihajlovo – i kako je dalje tekla svađa, kad su se sutradan srele na kafanskoj predstavi u Mihajlovu. Odgovora nema, ali je tadašnje Mihajlovo nacrtano.

Bilo je i težih sukoba, zabeleženih u spisima. U knjigu su uključeni i slučajevi ubistava, samo što sudski dokumenti ovde više otkrivaju sam ambijent negoli krivca. U nekim slučajevima upotpunjavanju slike doprinose i primeri iz američke pravne prakse – premda u manjoj meri nego kada je reč o pronalaženju vinovnika. Inače, Bečkerek i Amerika mogu se porediti po raznim suđenjima (ne samo po onim zbog ubistava).

Osećam da su svakodnevni odnosi u toj stvarnosti, odloženoj u spise, bili sadržajni nego danas. Doduše, moramo uzeti u obzir da je prava priroda ljudskih odnosa vazda pod znakom pitanja. Još u 19. veku, škotski istoričar Tomas Karlajl primetio je da je „gotovinsko plaćanje postalo (je) jedina veza među ljudima“ (*Cash payment has become the sole nexus of man to man*). Postoje mnoge indicije da je nešto ipak previdelo. Ne zaboravimo da je njegovo vreme bilo još koliko-toliko dinamično, odnosi su se uspostavljali po ulicama, u dvorištima, odmaralištima i drugde. Nadam se da će se nešto od toga nastaviti, jer ako je gotovinsko plaćanje zaista jedina opcija, onda ćemo polako ali sigurno ostati bez ikakve povezanosti. Isplate u gotovini nesporno su na pragu odlazjenja. Uviđam da je danas – iako je u spisima još stameno prisutna – na zalasku i šansa da banatska kafanska predstava okupi zavađene strane.

Kada se na osnovu spisa sklapaju priče, postaju vidljiviji okviri i obrasci ponašanja, i ispostavlja se da se i današnji događaji uklapaju u njih. Ako pogledamo, na primer, spor između Lunjačeka i njegovog nećaka (koji je pokrenut 1926. godine, oko konjskog pasoša), lakše možemo prepoznati obrasce sukoba koji su i danas prisutni. Recimo, onih koji nadživljuju sam predmet spora.

Dakle, spisi jesu od velike pomoći, ali ostaje još mnogo toga da se razjasni. Osećam potrebu da se govori o tome. Tragom upozorenja Antala Serba, učinilo mi se važnim da o negdašnjoj sadašnjosti ne razgovaramo bez ljudi toga vremena i mesta, bez samih meštana. Zato sam smatrao da je potrebno održati još jedan završni sastanak. Na njega su pre svih pozvani akteri tadašnjih pravnih slučajeva. Uključio sam i Darvina, i Kanta, na koje se tokom parnica pozivalo više njih. Pozvan je i Nacika Vekonj. Ne samo da su se neki i na njega pozivali, već je i sam napisao najbolje posprdne pesme o Bečkereku i okolini – podarivši postavljenim pitanjima novu perspektivu. Pozvana je i Istorija. Pojavila se, ovaj put na konju. Uzgred, pridružili su se joj se i Bajden, Tramp i Putin. Nastojali su i oni da jašu, ali su to mogli samo na rečima, pošto se u restoranu „Roža“ nije našlo konja za njih.

I.

KONJI I STVARNOSTI

1. Jedna post-konjska štala

Dobro se sećam naše štale. I konja takođe, mada ne u štali. Jer tamo su bili spisi. Na par polica bilo je i knjiga. Spisi su bili raspoređeni po nekom redosledu, koji nisam proključivao – a zaboravio sam da pitam oca ili čika Getla za princip njihovog sređivanja. Tamo gde je trebalo staviti manje dokumenata, na policu su položene samo dve fascikle, uzdužno, jedna pored druge. Tamo gde je pak trebalo držati više dokumenata bilo je i 4-5 fascikli, samo što ove nisu bile okrenute po dužini, već popreko, tako da su im krajevi visili preko ivice. Ali su i tako bezbedno ležale, jer je polica bila dovoljno duboka, štrčala im je otprilike petina. I fascikle sa sporovima oko konja, o kojima sada želim da pišem, mogle su se naći tu negde, odložene bilo po širini ili po dužini.

Prozori su bili visoki, tik ispod plafona. Ovo je možda bilo logično u štalsko doba ove prostorije, jer bi u blizini konja sudbina prozora bila neizvesna. Pored prozora, nedavnu prošlost je nagoveštavao i naziv: *Štala*.

Pošto tamo više nisam viđao konje, osetio sam neku smehtvornu promenu stvarnosti kad je moj otac jednom prilikom naložio svom namešteniku da donese iz štale u kancelariju neka dokumenta. Međutim, primetio sam i da otac sasvim prirodnim tonom (ne u šali) izgovara reč „štala“. Zato što se to tako zove. Kao i Glavna ulica u Bečkereku: svi koje sam poznavao (pa i oni koje nisam, nego sam samo čuo da je pominju) zvali su je Glavna ulica. Tako je bilo i kada je – za vreme nemačke okupacije – zvanični naziv ulice bio Geringova. (Ja se toga ne sećam najbolje, ali sam čuo od mnogih.) I znam da se nije radilo o inatu. Na uličnoj tabli je pisalo *Görling Gasse* ali u razgovorima kao da toga nije ni bilo, pa nije bilo ni potrebe da se potiskuje. Potom je, u komunizmu, ulica dobila ime Maršala Tita, ali koliko je meni poznato, čak su i Titove pristalice radije govorile „Glavna ulica“ – kad su je nezvanično pominjali. Prihvaćena imena su često jača od istorije.

Ali da se vratim na našu štalu. Dešavalo se, dok sam bio školovac, da u snu tamo vidim konje – ali i oni su se kretali među dokumentima. Ponekad se čak i u snovima prave kompromisi.